

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

УДК УДК 792.071

DOI: <https://doi.org/10.25128/2411-3271.19.2.13>

Олег Бадалов

<https://orcid.org/0000-0002-2706-1458>

кандидат мистецтвознавства, старший викладач
Чернігівська філія Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
oleg.p.badalov@gmail.com

ТВОРЧИСТЬ ЧИТЦЯ – МАЙСТРА ХУДОЖНЬОГО СЛОВА У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСЛУЖЕНОЇ АРТИСТКИ УКРАЇНИ РАЇСИ РЕШЕТНЮК)

У статті вперше у національній культурології та театрознавстві досліджено особливості творчої практики майстра художнього слова Чернігівської обласної філармонії, лауреата національних конкурсів читців, заслуженої артистки України Раїси Решетнюк (1948–2014). У контексті вивчення життєтворчості артистки розглянуто етапи розвитку жанру літературно-музичної композиції на Чернігівщині. Доведено вплив творчості Р. Решетнюк на формування мистецького життя регіону.

Ключові слова: майстер художнього слова, літературно-музична композиція, Чернігівська філармонія, Раїса Решетнюк, мистецьке життя, Чернігівський регіон.

Олег Бадалов

кандидат искусствоведения, старший преподаватель
Черниговский филиал Национальной академии
руководящих кадров культуры и искусств

ТВОРЧЕСТВО ЧТЕЦА – МАСТЕРА ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА В КОНТЕКСТЕ РЕГИАОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРОТВОРЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАСЛУЖЕННОЙ АРТИСТКИ УКРАИНЫ РАИСЫ РЕШЕТНЮК)

В статье впервые в национальной культурологии и театроведении исследованы особенности творческой практики мастера художественного слова Черниговской областной филармонии, лауреата национальных конкурсов чтецов, заслуженной артистки Украины Раисы Решетнюк (1948–2014). В контексте изучения життєтворчества артистки рассмотрены этапы развития жанра литературно-музыкальной композиции на

Черниговщине. Доказано влияние творчества Р. Решетнюк на формирование художественной жизни региона.

Ключевые слова: мастер художественного слова, литературно-музыкальная композиция, Черниговская филармония, Раиса Решетнюк, художественная жизнь, Черниговский регион.

Oleh Badalov

Candidate of Art Studies, Senior Lecturer
Chernihiv Branch of the National Academy
of Managerial Staff of Culture and Arts

**THE RECITER'S CREATIVITY IN THE CONTEXT
OF REGIONAL CULTURAL CREATION (BY THE EXAMPLE OF ACTIVITY
BY HONORED ARTIST OF UKRAINE RAISA RESHETNYUK)**

The purpose of the article is to cover the stages of the life-stage development of the Chernihiv Philharmonic's reciter, laureate of reciter's national competitions, Honored Artist of Ukraine Raisa Reshetnyuk (1948–2014), understanding her contribution to the development of Chernihiv region's culture of the ending of the 20th – the beginning of the 21st centuries.

In the field of view of the author – the formation of artistic personality of Raisa Reshetnyuk as the reciter in the late 1970's, the study of her major literary-and-musical programs "Solo for the Violin and the Clarinet" by the life and works of young P. Tychna, "On the Wings of Song" by the circumstances of M. Kotsyubinsky's life and work, the lyric poetry by T. Shevchenko "I'll build the House and the Room...", "My Sophia Rusova" (about the life feat of S. Rusova). The significant contribution of R. Reshetnyuk to the modern Shevchenkian was emphasized – the creation of a literary-and-musical work based on the poem-mystery by T. Shevchenko "The Great Cellar", where R. Reshetnyuk was the author of the idea, performer and director.

The educational orientation of literary-and-musical compositions created by R. Reshetnyuk, based on the works of authors, who lived and created in Chernihiv region (P. Tychna, M. Kotsyubynsky, L. Glibov and others), caused their inclusion in the concert plan of the Philharmonic Lecture, headed by R. Reshetnyuk. The wide audience (schoolchildren, college and universities students, teachers etc.) regularly saw these programs.

Historical-chronological, source study and logical-resumptive methods constitute the methodological basis of the work to study Raisa Reshetnyuk's creativity, the analysis of data from periodical sources. The scientific novelty of the research is conditioned by the fact of the first research in the national theater science and the Ukrainian culturology the creativity of Raisa Reshetnyuk as the only representative of reciter art in Chernihiv region.

The results of this research made it possible to draw a conclusion that R. Reshetnyuk's many years of creative activity were closely intertwined with the socio-cultural context of the time and became an important period in the development of artistic life in Chernihiv region. Her work was aimed at forming the public perception of Chernihiv as one of the centers of national cultural formation. The educational nature of R. Reshetnyuk's work influenced the development of the musical life of Chernihiv region at the end of 20th – beginning of the 21st centuries. This influence can be traced to the emergence of numerous examples of contemporary composer creativity by M. Demidenko, A. Tkachuk, M. Zbaratsky, V. Kotsur, M. Borsch which were written specifically for the literary-and-music programs of R. Reshetnyuk.

Further study of R. Reshetnyuk's creative activity can continue in the direction of clarifying the features of her work with literary sources, generalization of her directorial work in forming the repertoire of the Philharmonic Lecture, the study of the influence of the reciter on the development of the humanitarian space of the Chernihiv region of the late 20th – beginning of the 21st centuries, will help to form an integrated picture of the artistic life of the region.

Keywords: reciter, literary-musical composition, Chernihiv Philharmonic, Raisa Reshetnyuk, artistic life, Chernihiv region.

Одна з маловивчених сфер театрального буття є діяльність читця – майстра художнього слова. Цей вид сценічної творчості, на авторитетну думку народного артиста України А. Паламаренка, – “окрема театральна гілка. Ця унікальна професія <...> зараз позбавлена комунікативного виходу на широкий загал. Літературні концерти, на жаль, відходять у минуле” [7, с. 12]. На противагу цьому твердженню видатного практика-читця, культуролог І. Палкіна констатує, що “на початку XXI ст. в Україні явище читання віршів <...> значно поширюється і якісно зростає” [16, с. 146]. На користь останнього твердження свідчать міжнародні поетичні фестивалі “Meridian Czernowitz” (Чернівці), “Київські Лаври” (Київ), імені Бориса Чичибабіна (Харків), “Lytavry” (Чернігів), поетичні читання на літературно-видавничих форумах “Книжковий арсенал” (Київ), “Форум видавців” (Львів) тощо. За спостереженням І. Палкіної, “підвищена зацікавленість поезією <...> приводить спочатку до її публічних читань (концертного виконання віршів), а потім – до нових форм синтезу з іншими видами мистецтва – зокрема з музикою. <...> Читання віршів під музику в сучасних умовах всебічного тяжіння до синтезування різноманітних жанрів, стилів та видів мистецтва має великий потенціал та широку перспективу розвитку” [16, с. 148].

У зв’язку з наведеним набуває актуальності дослідження творчої діяльності читця – майстра художнього слова Чернігівської філармонії, заслуженої артистки України Раїси Решетнюк (1948–2014) – єдиного представника цього жанру в регіоні. Вагомість обрання теми статті підкреслена “необхідністю введення у наукову рефлексію ідей, положень, стратегій, пов’язаних із національним театральним мистецтвом <...> в цілісному культурно-історичному аспекті <...> мистецького життя регіону” [5, с. 3].

Незважаючи на багату історію театального життя Чернігівщини й вагомі здобутки сучасного театального руху, в його дослідженні зроблено небагато: ґрунтовні наукові розвідки з цього питання О. Гранат [5] і Т. Ляшенко [11] присвячені, передусім, періоду кінця XIX – початку XX ст. Сучасний стан театального життя регіону не став предметом вивчення мистецтвознавців, тоє це є новизною обраної теми дослідження.

Мета статті – висвітлити творче буття заслуженої артистки України Раїси Решетнюк у контексті регіонального культуротворення, розглянути хронологію появи, тематику та соціокультурне тло літературно-музичних програм мисткині як основи її творчості.

Раїса Іванівна Решетнюк народилася 24 квітня 1948 р. у селі Шепилове, що на Кіровоградщині, в родині службовців. З дитинства проявивши тяжіння до сценічної творчості, вона здобула освіту режисера масових заходів у Київському культосвітньому училищі, навчалась у театральній студії при Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка, де її вчителями були народні артисти СРСР О. Кусенко й А. Гашинський, народні артистки України П. Нятко, Н. Ужвій та ін. Саме вони прищепили молодій артистці любов до поетичного слова, дали уроки того, як донести його силу і красу до глядачів. Недовго пропрацювавши в одному з театральних колективів гастрольно-концертного об’єднання “Укрконцерт”, Р. Решетнюк переїхала до Чернігова, де з 1973 р. почала працювати читцем – майстром художнього слова обласної філармонії.

Провідною метою діяльності культурно-дозвіллевих закладів Радянського Союзу було ідеологічне забезпечення політики уряду. Тож організація їх роботи коригувалася установками, які співвідносилися з офіційною ідеологією: “мережа театрів, клубів, Палаців і Будинків культури, бібліотек, музеїв та інших культурно-освітніх установ у місті й на селі повинна ефективно слугувати справі комуністичного виховання трудящих” [12, с. 166]. Ця настанова діяла протягом періоду існування комуністичної системи. Будь-які державні кампанії у галузі економіки, соціального, політичного життя мали бути відображені у роботі закладів культури та підпорядкованих їм творчих об’єднань. Ця робота підсилювалася у період підготовки і проведення з’їздів та пленумів комуністичної партії, відзначення державних ювілеїв тощо [14].

Соціокультурний контекст епохи “розвинутого соціалізму” обумовлював репертуар Р. Решетнюк, основу якого становили уривки з поем “Братская ГЭС” Є. Євтушенка, “Письмо в XXX-й век” Р. Рождественського, “Столько песен о Ленине спето” І. Баукова, “Он был человеком, как все мы” Д. Гуліа, “Ленин и печник” О. Твардовського, “Вечно живое сердце Ильича” Я. Смелякова, “Коммунисты, вперед!” О. Межирова та ін. Згодом з цих творів була

сформована перша сольна літературна програма Р. Решетнюк “Ленін, час, ми”, яку вона представила у червні 1980 р. як “своєрідний підсумок багаторічної роботи на чернігівській сцені” [13, с. 4].

Показниками зростання сценічної майстерності Р. Решетнюк були перемоги у конкурсах майстрів художнього слова: у 1977 р. вона стала лауреатом Третього всеукраїнського конкурсу читців; того ж року – перемогла на ще одному республіканському конкурсі, де її виступ схвально оцінили заслужені артисти України П. Кисельов і В. Дуплер. Бажання нових творчих звершень привело артистку до перемоги у Всеукраїнському конкурс-фестивалі “Молоді голоси”, що відбувся 1980 р. у Черкасах.

Підготовка до конкурсів потребувала від Р. Решетнюк як відповідної фахової підготовки (у 1978 р. вона заочно закінчила театрознавчий факультет Київського державного інституту театрального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого), так і часу, якого завжди не вистачало. Раїса мала надзвичайно інтенсивний гастрольний графік – чи не кожного дня о п’ятій-шостій годині ранку разом з іншими артистами сідала в автобус, щоб нести мистецтво слова у польові стани, на ферми, хутори, у колгоспи Чернігівщини. Зазначимо, що місячна норма виступу артиста розмовного жанру становила до шістнадцяти концертів [3, с. 125]. Також керівництво мало право залучати артиста до додаткових концертів, але не більше тридцяти відсотків від визначеної норми. Тобто, кількість виступів могла доходити до двадцяти одного. Не дивно, що в області не залишилося міста або села, де б не виступила артистка Раїса Решетнюк. За перевиконання плану з обслуговування працівників села вона була нагороджена знаком “Відмінник культурного шефства над селом”, а за потужну творчу діяльність на Чернігівщині – відзначена званням лауреата обласної премії ім. О. Десняка, адже “її виступи завжди зустрічають оплесками – чи то у залі філармонії, чи у сільському Будинку культури, в цеху чи у полі” [15, с. 3].

У 1983 р. Р. Решетнюк розпочала роботу над сольною програмою “Соло для скрипки і кларнета” – літературно-музичною композицією за книгою П. Загребельного “Кларнети ніжності”, у якій – розповідь про перше кохання П. Тичини і його маловідома лірика гармонійно поєднувалася у цій програмі з музикою Ф. Ліста, Ф. Шопена, С. Рахманінова, М. Лисенка, М. Вериківського, П. Майбороди (музичне оформлення та партія фортепіано – С. Чарковський). Звернувшись до постаті юного П. Тичини, Р. Решетнюк “безумовно, розширила пізнавальні обрії глядача. Та, поряд з цим, “Кларнети ніжності” несуть для його душі два моменти збагачення: відроджують дещо девальвоване останнім часом поняття любові через справді глибоку і зворушливу лірику, а головне – заново відкривають самого поета” [15, с. 3]. Слухачі були зачаровані програмою, в якій постав невідомий, а тому новий для багатьох Павло Тичина. За згадкою очевидців прем’єри композиції, “щира усмішка, плавні жести, тепла, довірлива тональність слова Раїси Решетнюк з першої ж хвилини появи її на сцені викликали глибокі симпатії глядачів, котрі одразу ж були засвідчені оплесками, а потім посилювались схвальними вигуками і квітами” [20, с. 12].

У січні 1991 р. літературно-музична композиція “Соло для скрипки і кларнета” Р. Решетнюк представила на урочистостях з нагоди 100-річчя П. Тичини, що відбулися у Великому залі Київської консерваторії. Заохочена гарячим прийомом столичної публіки, артистка прочитала вірш “Пам’яті тридцяти”. За її згадкою, “я вже мала вдома антологію української літератури 1917–1933 рр. (упорядник Ю. Лавріненко), яку привезла з Канади у 1990 р. Там і знайшла цей вірш. Коли я прочитала його у Києві, в залі запанувала така тиша, що я почула биття свого серця. Хоча ця тиша тривала не більше десяти секунд, у моїй голові промайнуло: “Ну, все, провал! Зараз вийду на вулицю – і заарештують”. Ах раптом – зал так заревів! Вони всі тупали ногами, кричали “Браво!”, свистіли. Такого галасу після виступу я ніколи потім не чула” [1, с. 36]. 27 січня 1991 р. у залі Чернігівської філармонії відбувся концерт з нагоди Тичининою ювілею. Після “Соло для скрипки і кларнета” Раїса вже свідомо, не на біс, прочитала вірш П. Тичини про Крути. Після цього глядачі піднялися і хвилиною мовчання вшанували українську юнь – героїв, полеглих за Україну. Варто нагадати, що перша половина 1991 р. була періодом, коли у Москві виношували плани комуністичного реваншу, що втілювалися у серпневому заколоті. Раїсі Решетнюк треба було мати неабияку громадянську

мужність, щоб зі сцени говорити правду про вимушено забутих і заборонених національних героїв. Зазначимо, що керівництво філармонії вчинок Р. Решетнюк “оцінило” винесенням догани [18, с. 205].

Починаючи з програми “Соло для скрипки і кларнета”, викристалізовується творче амплуа Р. Решетнюк – регіоніка мистецької україністики: звернення до спадку митців Чернігівщини, відкриття невідомих граней творчості видатних діячів національної культури, що так чи інакше пов’язані з Сіверським краєм. Так, у 1985 р. артистка представила публіці програму “Їх недоспівані пісні”, що складалася з поезії та прози воєнної тематики “чернігівських літераторів К. Журби, С. Реп’яха, Д. Іванова, поетів-воїнів, які полягли на фронтах Другої світової війни, – М. Кульчицького, П. Когана, С. Гудзенка” [20, с. 12]. З нагоди 150-річчя від дня народження М. Лисенка була підготовлена літературно-музична програма “Фермата рожевої троянди” – про маловідомі сторінки перебування композитора на Чернігівщині: гастрольні виступи як піаніста і керівника хору, творчі контакти з очільником чернігівської “Просвіти” М. Коцюбинським, зустріч з чернігівською піаністкою О. Липською, яка стала дружиною М. Лисенка тощо [21]. У 1997 р. глядачі побачили програму “Тобі хвала, тобі вінок”, присвячену 170-річчю від дня народження Л. Глібова, де Р. Решетнюк читала його поезії та публіцистику, що друкувалася у місцевій пресі; спеціально для програми місцеві композитори заслужений артист України М. Збарацький і заслужений діяч мистецтв України В. Коцур написали солоспіви на вірші поета, звучали славнозвісна “Стоїть гора високая” на музику М. Лисенка та інші пісні у виконанні солістів і народного хору філармонії.

У 1988 р. з нагоди 125-річчя від дня народження М. Коцюбинського Р. Решетнюк створила літературно-музичну програму “На крилах пісні” за сторінками його життя, де вона читала “Intermezzo”, “На крилах пісні”, фрагменти з “Тіней забутих предків”, розповідала про чернігівський період життя письменника, про його мистецькі вподобання, особисте життя, літературні суботи М. Коцюбинського тощо. На замовлення Р. Решетнюк місцева композиторка М. Демиденко створила музичний супровід для програми. Її фрагмент (частина, де звучало оповідання “На крилах пісні”) став центральним епізодом великого двогодинного ювілейного заходу в Чернігівському обласному українському музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка за участю провідних мистецьких сил області. Згодом, за сприяння директора Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського Юлія Коцюбинського, Р. Решетнюк представила “На крилах пісні” на урочистому засіданні Спілки письменників України у Києві.

Просвітницьке спрямування літературно-музичних композицій “Соло для скрипки і кларнета”, “На крилах пісні”, “Тобі хвала, тобі вінок” обумовило їх уведення до плану концертної роботи філармонійного лекторію, який очолювала Р. Решетнюк. Завдяки цьому композиції побачили учні чернігівських шкіл, студенти середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, слухачі курсів підвищення кваліфікації Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К. Ушинського та ін. У 1994 р. за пропаганду творчості українських письменників Р. Решетнюк була відзначена званням лауреата Чернігівської обласної літературно-мистецької премії ім. М. Коцюбинського.

Чільне місце у мистецькій діяльності Р. Решетнюк належало творам Т. Шевченка. Поеми “Сон”, “Кавказ”, “І мертвим, і живим...”, “Великий льох” та інші становили основу літературно-музичних програм артистки: “Ми не забули тебе, Тарасе”, “Якби ви вчилися так, як треба”, “Україна невмируща, бо в нас є Шевченко”, “Нам треба голосу Тараса”.

Початком творення власної Шевченкіани Р. Решетнюк можна вважати 1989 р., коли “подією, а радше бомбою стало прочитання поезій Шевченка з дня його 175-річчя” [18, с. 201]. Виступ артистки був занесений до програми урочистого гала-концерту і став кульмінацією вечора. Як згадувала Р. Решетнюк, “коли я у 1989 році читала в нашому театрі поему “І мертвим, і живим...”, то весь зал принішк. Мабуть, я ще ніколи так натхненно, так пристрасно не читала” [17, арк. 11]. На хвилі національного піднесення кінця 1980-х рр. слова Т. Шевченка “раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття – ваші пани”, які Р. Решетнюк виголосила з головної сцени Чернігівщини в обличчя очільників обкому компартії, котрі сиділи у залі, набули оновленого звучання. За згадкою артистки, журналіст обласного тижневика

“Деснянська правда”, засновник часопису “Літературний Чернігів” В. Струтинський “з невимовним здивуванням спитав мене тоді, звідки ж віднайшовся цей твір” [17, арк. 11]. Певно, що не лише текстом твору були зумовлені особливості його сприйняття чернігівською аудиторією у 1989 році. Поема не була заборонена навіть у часи царату: в “Кобзарі”, виданому в Петербурзі 1867 р., “І мертвим, і живим...” надрукована з незначними скороченнями. Основна причина такого сприйняття прочитання Р. Решетнюк була обумовлена соціальним контекстом часу, але, крім цього був потрібен той, хто донесе його до глядача, наважиться зробити це у непевних умовах суспільно-політичної ситуації кінця горбачовської перебудови. Раїса Решетнюк успішно реалізувала таку місію: її прочитання “І мертвим, і живим...” було нетрафаретним, з майстерно розставленими акцентами, й поема заграла у сприйнятті слухачів зовсім іншими барвами. Можна згадати історію славнозвісної опери О. Даргомижського “Русалка”. Поставлена у 1856 р., вона не мала успіху: витримавши лише одинадцять вистав, була знята з репертуару. Але на початку 1860-х рр. соціокультурна ситуація у країні зазнала змін; оперу “Русалка”, відновлену в репертуарі Маріїнського театру в 1865 р., захоплено сприйняла нова демократична театральна публіка, адже твір О. Даргомижського викривав соціальну нерівність, вседозволеність панівної верхівки й наголошував на неминучості покарання.

Улітку 1990 р. поема “І мертвим, і живим...” стала центральним твором Шевченкової літературної програми, яку Р. Решетнюк представила у містах та селах Чернігівщини в рамках культурологічного походу “Дзвін–90”. Офіційно задекларована мета походу полягала в “ознайомленні з історією, культурою, зокрема фольклором різних регіонів України, розвиток екологічної свідомості населення в широкому розумінні цих слів – екології навколишнього середовища, історії, мови, культури” [6, с. 4]. Окрім провідної мети, організатори (обласні осередки “Просвіти” й “Народного Руху України”) прагнули донести до населення Чернігівщини зміст і значення Декларації про державний суверенітет, яку Верховна Рада УРСР прийняла 16 липня 1990 року. Маршрут походу, що розпочався 21 липня 1990 р. з Чернігова, охоплював Куликівку, Жуківку, Вересоч, Дрімайлівку, Вертіївку, Ніжин, Заньки, Комарівку, Берестовець, Оленівку, Мотронівку, Малу Загорівку, Борзну, Шаповалівку, Пальчики, Батурин, Бахмач, Качанівку.

Раїса Решетнюк щодня читала поезії Тараса Шевченка мешканцям міст та сіл регіону, потім відбувалися мітинги, лекції про символи Української держави, гетьманів, історичні події, про минуле й сучасне України; розповсюджували листівки, просвітницькі матеріали. У Батурині було вшановано пам’ять жертв Батуринської трагедії й відправлено молебень за гетьмана Івана Мазепу. Читаючи серед руїн палацу Розумовських “І мертвим, і живим...”, Р. Решетнюк “не могла стримати свого обурення. Я виголосила промову, що неприпустимо, щоб у Батурині не було ні знака, ні пам’ятної плити, де б справжні патріоти могли вклонитися нашим героїчним предкам. Ганьба всім нам буде, якщо так триватиме і далі! І мене почули” [17, арк. 12]. У 1991 р. у Батурині “було насипано пам’ятний курган і встановлено дубовий хрест на згадку про мешканців Батурина, страчених у 1708 році. Неподалік – плита з портретом І. Мазепи” [4, с. 192].

У 1994 р. Р. Решетнюк представила глядачам літературно-музичну програму “Поставлю хату і кімнату...”, присвячену коханню Тараса Шевченка. “У своїй творчості я тривалий час проходила повз інтимну лірику Шевченка, – згадувала Р. Решетнюк. – Не було причини звертати на неї увагу. Як це, Шевченко – коханець? Така тема була непотрібна. Шевченко – мислитель, Шевченко – борець, Шевченко – революціонер. Ось що було пріоритетним! Ось про що треба було говорити! Канонізована постать Шевченка-борця гордо “бронзовіла” на вітрі” [1, с. 44]. На ідею створення шевченківської програми ліричного спрямування Раїсу Решетнюк наштовхнула книга Марієтти Шагінян, яка зазначила, що “вивчення творчості Тараса Шевченка допомогло мені потім у моїх працях про Гете, Яна Амоса Коменського, Вільяма Блейка і про вірменських класиків – Миколу Налбандяна, Хачатура Абовяна” [10, с. 116].

Аналізуючи творчість та особистість Т. Шевченка, М. Шагінян діяла “не як дослідник, а як письменник, психолог, що проникає у світ особистих переживань поета” [10, с. 102]. Тому

Кобзар у неї постав перед читачем як людина з емоціями, переживаннями, зривами, великою любов'ю до України і земним коханням до жінки. Саме це і вразило Р. Решетнюк при ознайомленні з дослідженням М. Шагінян: “Я відкрила для себе жіночі образи, які зігрівали душу поета і були увічнінені у його віршах. Це – Лікера Полусмакова з Липового Рогу і таємнича Г. З. <...> вірменка Шагінян повернула нам ім'я однієї з муз Шевченка – Ганни Закревської з Березової Рудки” [1, с. 46]. У новоствореній літературно-музичній програмі Раїса оповідала про кохання Тараса Шевченка, про загадкову Г. З., про нерозважливу Лікеру Полусмакову; живі сторінки інтимних почуттів поета відкривалися слухачам у віршах “Г. З.”, “Ой, маю, маю я оченята...”, “Л.” (“Поставлю хату і кімнату”), “Лікери”, “Барвінок цвів і зеленів” та ін. У виконанні артистів філармонії звучали твори Ф. Шопена, які поет чув у садибі Закревських, романси М. Лисенка та ін.

У 2003 р. на сцені Чернігівської філармонії відбулася прем'єра музично-поетичної містерії “Великий льох” за однойменною поемою Т. Шевченка, автором ідеї створення, режисером і виконавцем якої стала Р. Решетнюк; поему Т. Шевченка вона читала в супроводі духового оркестру філармонії (музика чернігівського композитора А. Ткачука).

Цей твір вписав яскраву сторінку до мистецької Шевченкіани, адже на початку ХХІ ст. серед її зразків можна назвати хіба що оперу “Поет” Л. Колодуба, поставлену в Харківському національному академічному театрі опери та балету ім. М. Лисенка у 2001 році. До того ж до появи твору чернігівських митців не було прецеденту поєднання духового оркестру і читця у межах спеціально створеного музичного твору. Одиничність прикладів (“Музика для казки Едгара По” для читця з оркестром Ж. Кастереда і Сюїта для читця та духового оркестру П. Казимира, написані, відповідно, у 1957 і 2014 рр.), тільки підкреслюють винятковість реалізованого задуму Р. Решетнюк.

Містерія “Великий льох” уперше прозвучала під час ювілейних урочистостей з нагоди 30-річчя творчої діяльності Р. Решетнюк на Чернігівщині і “вразила чернігівців емоційною пристрасністю прочитання та неймовірною актуальністю цього твору. Затамувавши подих, переповнений зал слухав містерію. В ній були і любов до свого народу, і гнів до його ворогів, і минулих, і сучасних, і осмислення ролі митця в творенні духу нації” [1, с. 99]. Справжньою творчою знахідкою Р. Решетнюк стала фінальна сцена містерії, коли на словах “не смійтеся, чужі люди, встане Україна!” вона гнівно зривала зі себе чорну накидку і поставала перед слухачами в яскравих українських строях, ніби уособлюючи одухотворену, вільну Україну.

*Р. Решетнюк читає “Великий льох” Т. Шевченка.
Партія фортепіано – О. Бадалов. 2005 р. Фото з архіву автора.*

Високохудожнє прочитання Р. Решетнюк, поєднане зі сповненим українського мелосу музичним супроводом, справляло надзвичайне враження на публіку, хоча “непросто тримати увагу залу одним лише словом. Без декорацій, без гриму, без костюмів і підтанцювки” [9, с. 4]. До речі, з оркестром Р. Решетнюк виступала лише кілька разів (Чернігів, Батурич, Славутич). Зазвичай вона читала поему у фортепіанному супроводі (транскрипція О. Бадалова), що обумовило мобільність (на противагу численному духовому оркестру) артистичних сил, завдяки чому твір почули учні усіх шкіл Чернігова в рамках філармонійного лекторію, а окремі частини композиції звучали у гала-концертах зі сцени філармонії.

У 2006 р. Указом Президента України Р. Решетнюк було присвоєно почесне звання “Заслужений артист України”.

Серед творчого доробку Р. Решетнюк окреме місце займала програма “Моя Софія Русова”, літературна основа якої не належала до зразків красномислення, але несла у собі вагомий національно-виховний наповнення, виконувала просвітницьку функцію. Своєю появою ця програма завдячує гастрольній подорожі Р. Решетнюк до Канади у 1990 році. На запрошення керівництва українських шкіл провінції Альберти артистка читала поезії Т. Шевченка перед канадськими українцями. У Едмонтоні вона познайомила з представницями місцевого “Союзу українок”, від яких дізналася про видатну діячку українського національно-культурного руху, члена уряду М. Грушевського, уродженку Чернігівщини С. Русову (1856–1940). Захоплена величиною її особистості й обурена забороною, що накладла на її духовний спадок радянська цензура, понад двадцять останніх років життя Р. Решетнюк присвятила “поверненню імені й духовної спадщини С. Русової на Чернігівщину, увічненню її пам’яті у рідному краї” [2, с. 4]. Основний масив діяльності цього спрямування артистка реалізовувала в суспільно-політичній сфері як депутат Чернігівської міської ради, член Проводу Конгресу Українських Націоналістів, фундатор і очільник протягом 1990–2014 рр. Чернігівського відділу “Союзу українок”. Водночас, поширення ідей С. Русової Р. Решетнюк зробила складовою своєї мистецької діяльності.

У 1991 р. Р. Решетнюк представила прем’єру літературно-музичної програми “Моя Софія Русова” – з нагоди 135-річчя від дня народження діячки: “від імені Софії я вела розмову з глядачами, а солісти і творчі колективи філармонії виконували твори, про які згадано у книзі С. Русової “Мої спомини”. Це була монументальна композиція на дві години звучання, але згодом я зробила зменшений варіант. Завдяки цьому з цією програмою ми виступили в Олешні, Ріпках, Шаповалівці, обійшли усі школи Чернігова, виступали у філармонійному центрі перед студентами” [17, арк. 13]. Важко порахувати, скільки глядачів, інколи зовсім далеких від національного культурно-просвітницького руху, почули від Р. Решетнюк уривки з книги С. Русової, в яких ішлося про невідомі на початку 1990-х рр. обставини становлення національного освітнього простору періоду Української Народної Республіки, розвій української культури кінця XIX – першої чверті XX ст., про життя української інтелігенції у суспільно-політичних умовах України часів першої незалежності та перших років радянської доби, про обставини перебування в еміграції у Чехії. Багаторічна подвижницька діяльність Р. Решетнюк з увічнення пам’яті видатної уродженки Чернігівського краю відзначена у 2008 р. присвоєнням звання лауреата обласної педагогічної премії ім. С. Русової.

Отже, не викликає сумніву, що багаторічна творча діяльність Р. Решетнюк була тісно вплетена у соціокультурний контекст часу й стала важливим періодом у розвитку мистецького життя Чернігівщини. Набувши виконавської майстерності на традиційних текстах радянських письменників, артистка знайшла своє власне творче обличчя, зосередившись на регіональній складовій української культури, відкритті її невідомих або призабутих з часом подій. Віхами творчого зростання Р. Решетнюк стали камерні літературно-музичні композиції “Соло для скрипки і кларнета”, “На крилах пісні”, “Поставлю хату і кімнату...”, велична фреска “Великий льох”. Уже на основі звершень цих робіт поставали програми Р. Решетнюк, присвячені Л. Глібову, М. Лисенку, О. Довженку, В. Стусу, О. Телізі, Л. Костенку та ін., що реалізовували провідну мету творчості артистки – “накреслити шляхетні обриси своєї культури” [8, с. 34]. Можемо стверджувати, що творчість Р. Решетнюк була спрямована на формування суспільного сприйняття Чернігова як одного з центрів національного культуротворення, адже кращі зразки

творчості М. Коцюбинського, Л. Глібова, П. Тичини, вагомі події життя Т. Шевченка, М. Лисенка, С. Русової пов'язані з Чернігівщиною, на чому наголошувала у літературно-музичних програмах Р. Решетнюк. Просвітницький характер творчості Р. Решетнюк вплинув на розвиток музичного життя Чернігівщини кінця ХХ – початку ХХІ ст. Цей вплив простежується у появі написаних спеціально для літературно-музичних програм Р. Решетнюк численних зразків сучасної композиторської творчості місцевих авторів М. Демиденко, А. Ткачука, М. Збарацького, В. Коцура, М. Борща; зросла кількість солоспівів українських композиторів у репертуарі солістів Чернігівської філармонії, учасників програм Р. Решетнюк – народних артистів України В. Субачева та Л. Роговець, заслужених артистів України П. Омельченка, В. Гришина, М. Юськова, С. Сулімовського, М. Маккей та ін.

Подальше вивчення творчої діяльності Р. Решетнюк може тривати у напрямку з'ясування особливостей її роботи з літературними джерелами, має узагальнити її режисерські напрацювання у формуванні репертуарного спрямування філармонійного лекторію, дослідити вплив артистки на розвиток гуманітарного простору Чернігівщини кінця ХХ – першого десятиліття ХХІ ст., що сприятиме формуванню цілісної картини мистецького життя регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадалов О. Раїса Решетнюк: митець, просвітниця, суспільний діяч. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2015. 140 с.
2. Бадалов О. Світло душі Софії. *Деснянська правда*. 2011. 29 вересня. С. 4.
3. Белошайка Н. В. Государство и культура в СССР: от Хрущева до Горбачева. Ижевск : Изд-во Удмуртского университета, 2012. 320 с.
4. Вечерський В. Гетьманські столиці України. Київ : Інформаційно-аналітична агенція “Наш час”, 2008. 338 с.
5. Гранат О. Б. Музично-драматичний театр як феномен української культури (на матеріалі Чернігівщини кінця ХІХ – початку ХХ століття): автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2011. 19 с.
6. Запрошуємо в похід. *Молодь України*. 1990. 27 червня. С. 4.
7. Константинова К. Один у “Слові” – воїн. Анатолій Паламаренко: “...і що ж то таке з нашою Україною”. *Дзеркало тижня*. 2009. 26 червня – 3 липня. С. 12.
8. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 52 с.
9. Кушнір Л. Народний артист Анатолій Паламаренко: “У мене є мрія, що колись Україна буде українською”. *Україна молода*. 2017. 31 березня.
10. Ляшенко А. В. “Тарас Шевченко” Маризьтти Шагинян и историко-биографический роман в советской литературе: дис. ... канд. филологических наук: 10.01.02. Киев, 1983. 183 с.
11. Ляшенко Т. В. Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті української музичної культури першої третини ХХ століття: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. К., 2006. 197 с.
12. Материалы XXIII съезда КПСС. Москва : Политиздат, 1966. 304 с.
13. Матюх М. І троянди в нагороду. Творчий концерт Раїси Решетнюк. Комсомольський гарт. 1980. 14 червня. С. 4.
14. Методические рекомендации по составлению репертуара хоровых коллективов для агитационно-художественных бригад по достойной встрече XXVII съезда КПСС, 1985 г., 10 арк. Державний архів Чернігівської області. Ф. Р–5142 Обласний науково-методичний центр народної творчості і культурно-освітньої роботи Чернігівського обласного управління культури. 1944–1989 рр. Оп. 3. Спр. 92.
15. Миколаєнко В. Красу і силу слова передати. Комсомольський гарт. 1983. 8 вересня. С. 3.
16. Палкіна І. Жанр мелодекламації в українській рок-музиці. *Вісник НАКККіМ*. 2014. № 4. С. 144–148.
17. Решетнюк Р. І. Спогади. Рукопис. 2014 рр. 15 арк.

18. Холодний М. Столітня війна в Чернігівському варіанті. Великдень за колючим дротом. Львів : Кобзар, 2002. 283 с.
19. Чернець В. Г. Принцип персоналізації у теоретичному аналізі історії культури. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Культурна трансформація сучасного українського суспільства”. Київ : ДАКККіМ, 2009. Ч. 2. С. 7–13.
20. Щербенос В. Щоб більше стало в світі доброти. *Комсомольський гарт*. 1988. 18 червня. С. 12.
21. Яворський Е. Фермата рожевої троянди. *Музика*. 1992. № 4. С. 22–23.

REFERENCES

1. Badalov, O. (2015). *Raisa Reshetniuk: mytets, prosvitnytsia, suspilnyi diiach* [Raisa Reshetnyuk: artist, educator, public figure]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf. (in Ukrainian).
2. Badalov, O. (2011). Light of the soul of Sophia. *Desnianska Pravda* [The truth of Desna]. September 29, p. 4. (in Ukrainian).
3. Beloshapka, N. V. (2012). *Gosudarstvo i kultura v SSSR: ot Khrushcheva do Gorbacheva* [State and culture in the USSR: from Khrushchev to Gorbachev]. Izhevsk: Izd-vo Udmurtskogo universiteta. (in Russian).
4. Vecherskyi, V. (2008). *Hetmanski stolytsi Ukrainy* [Hetman’s capitals of Ukraine]. Kyiv: Informatsiino-analitychna ahentsiia “Nash chas”. (in Ukrainian).
5. Hranat, O. B. (2011). “Musical and Drama Theater as a Phenomenon of Ukrainian Culture (on the material of Chernihiv region at the end of XIX – beginning of XX century)”. Thesis abstract for Cand. Sc.: 26.00.01. Kyiv, 19 p. (in Ukrainian).
6. *Zaprosuiemo v pokhid* [Welcome to the hike]. (1990). *Molod Ukrainy* [Youth of Ukraine], June 27, p. 4. (in Ukrainian).
7. Konstantynova, K. (2009). One in the “Word” – a warrior. Anatoliy Palamarenko: “... and what is it with our Ukraine”. *Dzerkalo tyzhnia* [Mirror of the week], June 26 – July 3, p. 12. (in Ukrainian).
8. Kostenko, L. (2011). *Humanitarna aura natsii, abo defekt holovnoho dzerkala* [The humanitarian aura of the nation, or the defect of the main mirror]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka. (in Ukrainian).
9. Kushnir, L. (2017). People’s Artist Anatoliy Palamarenko: “I have a dream that Ukraine will someday be Ukrainian”. *Ukraina moloda* [Ukraine young] March 31. (in Ukrainian).
10. Lyashenko, A. V. (1983). “Taras Shevchenko” by Marietta Shaginyan and historical and biographical novel in Soviet literature. The dissertation of the candidate of Philological sciences: 10.01.02. Kyiv. 183 p. (in Russian).
11. Liashenko, T. V. (2006). Musical Activity of Civic and Cultural Societies of Chernihiv Region in the Context of Ukrainian Musical Culture of the First Third of the 20th Century: The dissertation of the candidate of Art Studies: 17.00.01. Kyiv, 197 p. (in Ukrainian).
12. *Materialy XXIII sezda KPSS* [Proceedings of the XXIII Congress of the CPSU]. (1966). Moscow: Politizdat. (in Russian).
13. Matyukh, M. (1980). And roses as a reward. Raisa Reshetnyuk’s creative concert. *Komsomolskiy gart* [Komsomol Hardening], June 14, p. 4. (in Ukrainian).
14. Methodical recommendations for drawing up a repertoire of choral groups for agitation and art teams at a worthy meeting of the XXVII CPSU Congress. (1985). *Derzhavniy arkhiv Chernigivskoi oblasti. F. R–5142. Oblasniy naukovo-metodichniy tsentr narodnoi tvorchosti i kulturno-osvitnoi roboti Chernigivskogo oblasnogo upravlinnya kultury. 1944–1989. Op. 3. Spr. 92. 10.* (in Russian).
15. Mykolaienko, V. (1983). Beauty and power of the word to convey. *Komsomolskiy gart* [Komsomol Hardening], September 8, p. 3. (in Ukrainian).
16. Palkina, I. (2014). *Zhanr melodeklamatsii v ukrainiskii rok-muzytsi* [Genre of melodrama in Ukrainian rock music]. *Visnyk NAKKKiM*, no 4, pp. 144–148. (in Ukrainian).
17. Reshetniuk, R. I. (2014). *Spohady* [Memories]. Manuscript, 15 sheets. (in Ukrainian).

18. Kholodnyi, M. (2002). *Stolitnia viina v Chernihivskomu varianti. Velykden za koliuchym drotom* [Centenary war in the Chernihiv variant. Easter behind barbed wire]. Lviv: Kobzar. (in Ukrainian).
19. Chernets, V. H. (2009). *Pryntsyp personalizatsii u teoretychnomu analizi istorii kultury. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Kulturna transformatsiia suchasnoho ukrainskoho suspilstva"* [Principle of personalization in theoretical analysis of cultural history. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Cultural Transformation of Modern Ukrainian Society"]. Kyiv: DAKKKiM. Part. 2, pp. 7–13. (in Ukrainian).
20. Shcherbenos, V. (1988). To become more in the world of kindness. *Komsomolskiy gart* [Komsomol Hardening], June 18, p. 12. [in Ukrainian].
21. Iavorskyi, E. (1992). The Pink Rose Farm. *Muzyka* [Music], no. 4, pp. 22–23. (in Ukrainian).

УДК 792.028. 3 : [792.2+792.73]

DOI: <https://doi.org/10.25128/2411-3271.19.2.14>

Микола Крипчук

<https://orcid.org/0000-0002-1255-7135>

кандидат мистецтвознавства, доцент

Київський національний університет культури і мистецтв

kripchuk@gmail.com

АСПЕКТИ ПСИХОТЕХНІКИ В ТЕАТРІ Й НА ЕСТРАДІ (КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ)

У статті досліджено специфіку основних елементів психотехніки в театрі та естрадному мистецтві. Уточнено і конкретизовано природу психотехніки артиста естради. Визначено специфічні особливості та відмінності способу існування драматичного актора й артиста естради. Охарактеризовано специфіку естрадного виконавства у номері, де використано лаконічний арсенал засобів акторської виразності.

Ключові слова: психотехніка, естрадний номер, сценічна увага, запропоновані обставини, сценічне спілкування, оцінка факту.

Николай Крипчук

кандидат искусствоведения, доцент

Киевский национальный университет культуры и искусств

АСПЕКТЫ ПСИХОТЕХНИКИ В ТЕАТРЕ И НА ЭСТРАДЕ (КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ)

В статье исследовано специфіку основных элементов психотехники в театре и современной эстраде. Уточнено и конкретизировано природу психотехники артиста эстрады. Определено специфические особенности и отличия способа существования драматического актёра и артиста эстрады. Охарактеризовано специфіку эстрадного исполнительства в номере, где используется лаконичный арсенал средств актёрской выразительности.

Ключевые слова: психотехника, эстрадный номер, сценическое внимание, предлагаемые обстоятельства, сценическое общение, оценка факта.